

Mathilde Skarsem Thrana

Skjønnheten og beistet

En analyse av den kvinnelige rollen i eventyret

Bacheloroppgave i Nordisk språk og litteratur

Veileder: Anne Sigrid I. Refsum

Trondheim, desember 2018

Mathilde Skarsem Thrana

Skjønnheten og beistet

En analyse av den kvinnelige rollen i eventyret

Bacheloroppgave i Nordisk språk og litteratur
Veileder: Anne Sigrid I. Refsum
Trondheim, desember 2018

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Innhold

1.0 Innledning	2
2.0 Undereventyret	3
2.1 AT-systemet.....	3
2.2 AT 425 Østenfor sol og vestenfor måne.....	3
3.0 Eventyret om jenta som forelsket seg i et beist	4
3.1 Handlingsreferat.....	4
3.2 Ulike varianter fører til ulikheter i innhold.....	6
4.0 Muntlig overlevert	8
4.1 Asbjørnsen & Moes varianter	8
4.2 Fra ”La Belle et la Bête” til ”Dyret i hagjen”	9
5.0 Handlingsdyktig subjekt?	11
5.1 Greimas aktantmodell	11
5.2 Vårt eventyr inn i Greimas aktantmodell.....	12
6.0 Hva vil eventyret oss?	16
6.1 Symbolikk.....	16
6.2 Tematikk	16
7.0 Konklusjon og avslutning	17
7.1 Konklusjon.....	17
7.2 Når skjønnhet møter vett.....	17
Litteraturliste:	19

1.0 Innledning

I denne oppgaven ønsker jeg å ta for meg hovedrollen som er å finne i det norske folkeeventyret «Østenfor sol og vestenfor måne». Jeg skal sammenligne ulike varianter av dette eventyret og knytte dem opp mot eventyret «La Belle et la Bête», og dermed vise til hvordan disse eventyrene henger sammen. Det at et eventyr har flere varianter betyr at det finnes flere versjoner av det samme eventyret som via muntlige overleveringer har blitt enten fortalt videre eller nedskrevet i ulike versjoner, og har dermed blitt utviklet til ulike varianter.

Jeg skal ta for meg subjektet i dette eventyret, nemlig den unge jenta som forelsker seg i et beist, og min problemstilling er følgende:

På hvilken måte er subjektet i dette eventyret et aktivt, handlende subjekt? Dette skal jeg undersøke med følgende spørsmål: Hvordan skildres den unge jenta i dette eventyret? Skildres hun som et passivt eller aktivt subjekt, og spiller det faktum at eventyrsjangeren er en muntlig overlevert sjanger inn i hvordan jenta blir framstilt i de ulike eventyrene og variantene?

Variantene jeg skal se på av «Østenfor sol og vestenfor måne» er flere, og disse har fått titlene: «Kvitbjørnen og fattigjenta» fra Eidskog i Hedmark og Asbjørnsen og Moe sin variant: «Kvitebjørn Kong Valemon», og her vil det også være relevant å nevne deres «Østenfor sol og vestenfor måne». Jeg skal bruke det originale eventyret av «La Belle et la Bête», men en oversatt versjon til engelsk. Eventyret har tittelen «Skionheden og Bæstet» på dansk og er i Norge kjent som «Skjønnheten og udyret», og her vil varianten «Dyret i hagjen» hjelpe oss å knytte «Østenfor sol og vestenfor måne» og dets varianter opp mot «La Belle et la Bête».

Jeg kommer til å si noe om hva et AT-system er, og hvorfor vi kan kategorisere dette eventyret som noe vi kaller for et undereventyr.

Da eventyr er muntlig diktning og en sjanger som er muntlig overlevert ser jeg det relevant å underbygge min problemstilling ved å si noe om den folkelige diktningen og hvordan den har blitt videreformidlet. Dette vil kunne si noe om hvordan eventyret vi kjenner som «Østenfor sol og vestenfor måne» har blitt til. Jeg vil vise at til tross for at innhold og detaljer er ulike i variantene er hovedaspektene det samme i alle variantene, og da også jentas rolle.

For å undersøke jentas rolle som enten subjekt eller eventuelt som andre aktanter skal jeg ta i bruk Greimas Aktantmodell da dette vil kunne forklare og utdype

hvordan man kan karakterisere og plassere de ulike karakterene og figurene i eventyret ut i fra hva de tilbyr innholdet i eventyret, og her skal jeg kommentere jenta/Belle helt konkret, men også andre figurer fra eventyret.

Til slutt ønsker jeg å si noe om symbolikken og tematikken i eventyret, konkludere og til slutt trekke trådene samme ved å si noe om hvorfor jeg tror eventyret er relevant og interessant fortsatt i dag.

2.0 Undereventyret

2.1 AT-systemet

At-systemet er et system som hjelper oss å fordele og kategorisere eventyrene ut i fra innholdet sitt. Folkeeventyr blir delt i fem ulike grupper, med flere underkategorier, og vårt eventyr AT 425 tilhører gruppe to og faller inn under kategorien *Undereventyr* (Solberg 2007:23). Vi finner de ulike kategoriene i Hodnes *The Types of the Norwegian Folktale*, en katalog med norske folkeeventyr kategorisert i ulike grupper/typer (1984: 97).

2.2 AT 425 Østenfor sol og vestenfor måne

Undereventyr er eventyr som inneholder en form for noe overnaturlig, være det i handling, i figurene i eventyret eller noe som har med trolldom å gjøre (Solberg 2007:23). Jeg skal nå se raskt på hvorfor AT 425 og «La Belle et la Bête» kan bli sett på som undereventyr, altså det at det inneholder trolldom eller noe overnaturlig.

En av de viktigste faktorene vi har å gjøre med akkurat her og som er felles for alle variantene er jo beistet eller dyret selv. Han er en forhekset prins fanget i kroppen til et beist:

Fra «Kvitebjørn Kong Valemon»: ”For det er en trollkjerring som har forhekset meg, så jeg er kvitebjørn om dagen» (Asbjørnsen & Moe 2016: 353).

Fra «Dyret i hagjen»: ”Men då vart dyret til ein prins – den venaste du kunde sjå, og huset til eit slott, og alle dei daude sprang opp att” (Bø 1978:47).

Fra «La Belle et la Bête»: «She turned to her dear Beast, for whom she trembled with fear; but how great was her surprise! Beast had disappeared, and she saw, at her feet, one of the loveliest Princes that eye ever beheld” (Beaumont 2014).

Fra «Kvitbjørnen og fattigjenta»: «Trollkjerringa hadde prinsen til han vart vaksen. Da ville ho at han skulle gifta seg med ei trolljente, men det ville han ikkje. Da trolle ho på han, så han laut vera ein kvitbjørn om dagen og ein mann om natta» (Kvitebjørnen og fattigjenta).

I alle de tre variantene og i «La Belle et la Bête» finner vi mange faktorer, både i form av overnaturlige figurer, overnaturlige hendelser eller gjenstander med overnaturlige evner. Vi har for eksempel å gjøre med en magisk ring og et magisk speil i to av variantene («Dyret i hagjen» og «La Belle et la Bête»). Dessuten blir søstrene i «La Belle et la Bête» omgjort til statuer i slutten av eventyret som straff for sin fæle oppførsel. Slottet som forsvinner i «Kvitebjørn Kong Valemon» er en uforklarlig og overnaturlig hendelse. Trollkjerringa, prinsessa med nese på tre alen lang og stemora som har evne til å forhekse er figurer som kan sees som overnaturlige. I tillegg er det i «Kvitebjørn Kong Valemon» tre gjenstander av gull, hvor en saks, ei flaske og en duk kan trylle frem klær, drikke og mat ut av ingenting.

3.0 Eventyret om jenta som forelsket seg i et beist

3.1 Handlingsreferat

De ulike variantene av «Østenfor sol og vestenfor måne» og eventyret «La Belle et la Bête» har til felles at de alle handler om ei ung vakker jente som må forlate familien sin og bo sammen med en forhekset prins som utgir seg for å være en dyreskikkelse i ulike former, og dette varierer altså ut i fra hvilken variant man leser. Skikkelser prinsen får er for eksempel beskrevet som et beist, en ulv, en bjørn eller lignende. Hver enkelt variant har likevel egne særpreg som gjør at de får sin egen tittel.

«La Belle et la Bête» eller som folk flest kjenner det som «Skjønnheten og udyret» handler om Belle/skjønnheten, ei ung ugift jente som liker å lese bøker og har god arbeidsmoral i motsetning til sine bortskjemte og usympatiske søstre som er ute etter rike ektemann og et liv i luksus. Hennes far er så uheldig at han møter på et beist da han stjeler en rose som Belle har bedt om å få fra hans reise, og beistet straffer faren for tyveriet ved at han må gi ifra seg datteren sin. Belle blir boende på slottet sammen med beistet og skaper et liv og en hverdag med ham, hvor han hver dag ber henne om å gifte seg med ham, noe hun svarer nei til. En dag får hun muligheten til å reise hjem og besøke familien sin. Hun er kledd i de fineste kjoler, og søstrene blir

dermed sjalu og klarer å holde henne tilbake lengre enn avtalen med beistet var. Jenta får så en drøm om at beistet er døende, og forter seg så tilbake til ham via en magisk ring som han hadde gitt henne før hun dro som hun kan bruke til å reise tilbake til slottet med. Hun finner dyret liggende døende i hagen. Der tilstår hun sin kjærlighet til ham, og trolldommen som har omskapt prinsen til et beist blir brutt, og hun gifter seg med beistet som nå er en prins. Søstrene blir straffet og omgjort til statuer.

«Dyret i hagjen» har så å si samme handlingsforløp som «La Belle et la Bête» med enkelte detaljer i forskjell. Her er det også ei jente som i bytte mot rosen som hennes far stjeler for henne må bli boende på et slott med et fælt dyr, og hvor dyret hver dag spør henne om å gifte seg med ham. Her oppdager hun et magisk speil som gjør at hun kan se hjem til familien sin, noe som resulterer i at hun reiser hjem for å være med sin syke far, også her slik som i «La Belle et la Bête», via en magisk ring som kan frakte henne. Søstrene hennes klarer å overtale henne til å bli værende lengre enn avtalt, men jenta reiser hjem grunnet sin samvittighet og brudd på løfte, og finner altså et tomt og ødelagt slott med døde mennesker og det døde dyret i hagen. Hun gråter og erkjenner sin kjærlighet til dyret som gjør at trolldommen blir brutt.

«Østenfor sol og vestenfor måne» handler om ei jente (fattigjente eller ei kongsdatter alt ettersom hvilken variant man leser) som må forlate hjemmet sitt for å bli boende sammen med et dyr, og her skjer det en byttehandel. I «Kvitebjørn Kong Valemon» får jenta en gullkrans mot at hun må bli med bjørnen og bo hos ham. I «Kvitbjørnen og fattigjenta» kjøper kvitbjørnen jenta fra hennes far for en tønne penger. Jenta blir med kvitbjørnen for å bo med ham, men en natt mens kvitbjørnen sover tar jenta et lys og ser på ham og oppdager at han er en vakker prins. Denne handlingen fører til at kvitbjørnen må reise av sted for å gifte seg med ei trollkjerring. Jenta reiser etter ham og klarer å vinne ham tilbake etter ulike prøvelser. Hun får hjelp fra ulike hjelpere på veien, og her er det igjen ulikheter i handlingsforløpet ut i fra hvilken variant man leser, noe jeg skal vise til nærmere nedenfor.

I alle variantene er det jenta som til slutt redder dagen, men på hvilken måte varierer fra variant til variant. I «Kvitebjørn Kong Valemon» og «Kvitbjørnen og fattigjenta» gjennomfører jenta fysiske prøvelser, som det at hun må reise etter prinsen på hest og klatre opp en bratt fjellvegg for å finne ham. Disse prøvelsene kan kanskje ofte assosieres med de mannlige helter i eventyrene som må kjempe for å vinne sin prinsesse eller jomfru i nød, mens her er det faktisk jenta og den kvinnelige skikkelse som må bruke sin fysikk til å vinne tilbake sin prins. Interessant her er at

rollene til det rent typiske er byttet om. Dette kommer jeg mer tilbake til i kapittel 5 om passivt og aktivt subjekt. I «La Belle et la Bête» og «Dyret i hagjen» er det for det første jentas skjønnhet og godhet som gjør henne aktuell som kone for beistet. Beistet får til og med nok tillitt til jenta at han velger å la henne reise hjem til familien sin på besøk da hennes karakter tilsier at hun er til å stole på. Det er dessuten også jentas kjærlighetserklæring til beistet som til slutt bryter forbannelsen han er under.

Hun er altså helten, men på ulike måter. I noen varianter er det fysiske prøvelser som må til, mens andre varianter er det den kvinnelige og følelsesmessige styrke og sårbarhet som er trikset.

3.2 Ulike varianter fører til ulikheter i innhold

Ut i fra disse variantene av eventyret kan vi si at «Dyret i hagjen» og «La Belle et la Bête» ligner svært på hverandre i innhold og handlingsforløp, slik som at også «Kvitebjørn Kong Valemon» og «Kvitbjørnen og fattigjenta» ligner hverandre. Slik er det ofte når det kommer til folkeeventyr da varianter har utviklet seg og lånt effekter fra hverandre.

Eventyret «Østenfor sol og vestenfor måne» (som er tittelen på vårt eventyr men også en egen variant med tittelen) er et eventyr som ligner «Kvitebjørn Kong Valemon» på mange områder, men hvor detaljene skiller dem med detaljer. Likevel kan vi se at figurene i eventyret har de samme rollene, men skifter litt på hvilke skikkelse de inntar, være det trollkjerring, heks eller stemor. Jenta blir skildret som både fattigjente og kongsdatter, dyret blir skildret som bjørn og beist og andre dyriske skikkelser, og ellers møter vi hjelperne til jenta på veien i form av vinder, troll, og kjerringer med barn. I alle variantene får jenta hjelp på veien, men som nevnt er antall hjelpere og hvordan de er beskrevet variert.

I alle variantene er det et forbud som jenta bryter. Hun får i to av variantene besøke familien sin, noe som resulterer i at hun bryter et forbud eller et løfte. Forbudet eller løftet som blir brutt er her årsaken til at katastrofen inntreffer, og jenta må reise etter prinsen. Interessant her er det faktum at bruddet på forbudet eller løftebruddet er selve årsaken til at jenta faktisk får prinsen.

Til tross for at variantene er like med de felles trekkene om den unge, ugifte jenta som forlater familie og trygghet for å bo med en forhekset prins, byttehandel eller straffen og jenta som betaling/objekt, bjørnen eller beistet som viser seg å være

en prins, trollkjerringa og trolldommen som må brytes m.m. er det likevel detaljer som varierer fra variant til variant. Eksempelvis er det i «La Belle et la Bête» snakk om et beist, «Dyret i hagjen» beskriver prinsen som et fælt dyr, mens det i «Kvitebjørn Kong Valemon» og «Kvitbjørnen og fattigjenta» er snakk om en kvitbjørn. Han er i alle variantene en forhekset og vakker mann, men vi ser at til tross for at rammene er de samme (det er en bjørnelignende skikkelse det er snakk om), så er det likevel ulike beskrivelser av prinsens form og skikkelse.

Andre detaljer som er verdt å merke seg er slike som for eksempel de ulike gjenstandene som blir brukt som betaling og byttehandel, være det en gullkrans som bjørnen gir i fra seg i bytte mot jenta, en tønne med gull som betaling for å få henne eller rosen som faren til jenta stjeler og må betale for ved å gi datteren sin i fra seg. Dette er noe vi altså finner i alle variantene.

I «Kvitebjørn Kong Valemon» får jenta barn med bjørnen, noe vi ikke kjenner igjen i verken «La Belle et la Bête», «Dyret i hagjen» eller «Kvitbjørnen og fattigjenta». Dette er en spennende faktor verdt å nevne da barna faktisk fungerer som jentas hjelpere på veien mot å vinne tilbake prinsen.

I «Kvitbjørnen og fattigjenta» starter eventyret med at kongens sønn blir kidnappet av ei trollkjerring, og at han blir forhekset til kvitbjørn av trollkjerringa da han etter å ha blitt voksen nekter å gifte seg med ei trolljente, og denne varianten er den eneste som sier noe som helst om kvitbjørnens bakgrunn som kongssønn før han blir kidnappet og forhekset.

Vi ser altså at til tross for et helhetlig likt bilde på hva eventyret faktisk handler om har det i detaljer og i handling utformet seg ulike versjoner, men at rollene er de samme. Jenta, prinsen, motstandere og hjelpere er alle tilstede i alle variantene, og dette gjør at variantene er nok så like. Hvorfor og hvordan dette utspiller seg skal vi se nærmere på nedenfor i avsnittet om folkediktning og muntlig overlevering.

4.0 Muntlig overlevert

4.1 Asbjørnsen & Moes varianter

Solberg viser eksempler på hvordan Asbjørnsen & Moe sine versjoner er revidert fra sin originale tekst, både i språk og innhold. Han viser til hvordan originale varianter gjerne har formidling av handlingsløpet som fokus, mens Asbjørnsen & Moe tar seg kreative friheter med mer skildring og karaktertegning (Solberg 1999: 34). Dette ser vi eksempel av mellom «Bjørnen som ville ha yngste dottera» fra Etne i Hordaland og «Kvitebjørn Kong Valemon» fra Asbjørnsen & Moe sine klassiske folkeeventyr, som begge er ulike varianter av vårt eventyr AT 425:

«Ein mann skulle til byen ein gong, og så kom yngste dottera hans og bad at han skulle kjøpa et eple åt henne i byen» fra «Bjørnen som ville ha yngste dottera».

Vi får ingen skildring av hvem mannen (faren) er eller om jentas karakter, men kun en rask innføring i eventyrets forløp. I Asbjørnsen & Moe begynner eventyret slik:

«Så var det engang, som vel kunne være, en konge. Han hadde to døtre som var stygge og slemme, men den tredje var så ven og blid som klare dagen, og kongen og alle var glad i henne» (Solberg 1999:35).

Her får vi malt et bilde av jentas godhet og skjønnhet, samt søstrenes stygghet og slemhet, og farens kjærlighet til jenta. Her kan det kanskje ha blitt lagt til detaljer som ikke i utgangspunktet var der. Asbjørnsen og Moe sin variant «Kvitebjørn Kong Valemon» er et klassisk kjent eventyr fra deres samling, og som vi ser er det lagt til mer skildring og beskrivelse. Dette gjør kanskje eventyret mer spennende å lese, men er ikke nødvendigvis like autentisk med det som i utgangspunktet ble fortalt (Solberg 1999:31).

Asbjørnsen og Moe reiste rundt og samlet inn norske folkeeventyr på 1800-tallet, og de lot seg inspirere av Brødrene Grimms metode ved å formulere og omgjøre tekstene fra den muntlige overleveringen til deretter å skrive dem ned som muntliginspirerte tekster (Solberg 2007:122). Asbjørnsen jobbet med å utvikle en eventyrstil med norsk setningsoppbygging og med en god del norske ord for å fornorske det danske skriftspråket som skriftspråket ellers var preget av. For ham var det altså ikke innsamlinga av eventyr som var jobben, men det å produsere en tekst ut i fra en muntlig overlevering til en skriftlig, lesbar tekst (Solberg 1999:29). Videre var det viktig å finne den ekte og mest naturlige måten å si noe på rent språklig, og det var

da viktig med kjennskap til den folkelige fortellerstilen i landet (Solberg 2007:123).

De eventyrene vi kjenner i Norske folkeeventyr fra Asbjørnsen og Moe ligner ikke alltid originaltekstene da de gav seg selv poetiske og artistiske friheter for å knytte eventyrene opp mot den norske kulturarven, og dette ser vi hint av ved vår sammenligning av det franske eventyret «La Belle et la Bête» med det norske folkeeventyret AT 425 «Østenfor sol og vestenfor måne». Rammene er, slik vi har sett på i handlingsreferatet, at begge eventyrene inneholder en forhekset prins og ei jente som flytter sammen med prinsen og forelsker seg i ham, men her har det tydeligvis skjedd en god del omformuleringer da variantene likevel har utviklet ulike trekk i innhold og detaljer.

Folkeeventyrene er muntlig overlevert og eksisterer alltid i ulike varianter i motsetning til de litterære eventyrene. Det at det har eksistert en primærtekst av de diverse eventyr kan vi ikke vite helt sikkert. Mulig har det eksistert en original skrevet av en forfatter, men sannsynlig er folkeeventyrene bare gjenfortalt så mange ganger at de har dannet ulike varianter og sporer altså ikke tilbake til en konkret kilde (Solberg 2007:29).

4.2 Fra ”La Belle et la Bête” til ”Dyret i hagjen”

Vi har frem til nå sett på disse to eventyrene og sammenlignet likheter og trekk i de ulike variantene. Hvordan har et fransk eventyr gått fra å handle om ei ung jente og et beist, til å nå bli omtalt som et norsk folkeeventyr om ei jente og en forhekset kvitbjørn? Henger de sammen i det hele tatt? I dette avsnittet skal jeg ta for meg overleveringen av «Dyret i hagjen», som jeg plasserer som mellomledet mellom «La Belle et la Bête» og AT 425 «Østenfor sol og vestenfor måne».

I 1757 kom den franske eventyrforteller, lærer og pedagogiske skribent Jeanne-Marie Leprince de Beaumont ut med sin versjon av eventyret om jenta og beistet, og hun døpte det til «La Belle et la Bête» (skjønnheten og beistet). Eventyret ble utgitt sammen med en rekke av flere tekster i hennes katalog *Le Magasin Des Enfants* i 1757, og var en katalog full av tekster som skulle styre spesielt små pikebarn til hvordan å ta bruk sin fornuft og forstand, og fikk altså en pedagogisk vinkel på sin formulering. Tidligere var «La Belle et la Bête» skrevet ned av en annen kvinnelige forfatter med navn Gabrielle-Suzanne Barbot de Villeneuve, hvor eventyret var mye mer kompleks og nesten som en helt roman med ulike versjoner og

ulike aktører i samme handling. Beaumont sin versjon er en forenklet versjon av dette (Solberg 2007:71). Katalogen til Beaumont ble senere oversatt fra fransk til dansk, og eventyret fikk da tittelen «Skionheden og bæstet». (Solberg 2007:74).

Eventyret skulle likevel bli forenklet og muligens også omskrevet nok en gang, da Johannes Skar på slutten av 1800-tallet fikk en muntlig overlevering av eventyret fra ei 97 år gammel dame fra Seterdal som igjen hadde fått eventyret fortalt fra sin far. Johannes valgte å kalle eventyret «Dyret i hagjen» (Solberg 2007:74). De franske eventyrene i skriftlig form inneholdt detaljer som ikke stemte overens med den norske og danske kulturen, noe som antakeligvis ble viktig å gjøre noe med da de som skulle lese eventyrene på en eller annen måte skulle kunne relatere, så da Skar skrev eventyret var det detaljer som endret seg. For eksempel ble omstendighetene satt til bondemiljøet, og fokuset fra rikdom og makt ble flyttet over til det å finne en make og bli gift i stedet. Det var altså en omskrivning av eventyret for å tilpasse det til dets publikum (Solberg 2007:75).

I «La Belle et la Bête» er rikdom og status noe av det første som blir nevnt: «There was a very rich merchant, who had six children [...] Being a man of sense he spared no cost for their education, but gave them all kinds of masters» (Beaumont 2014).

Det blir fortalt her at ettersom faren var en mann av sunn fornuft ikke sparte på penger for å gi barna sine god utdanning. Altså sies det for det første at faren var en rik mann, men også at det å utdanne seg er noe av det mest fornuftige å gjøre. Faren bruker sin status, makt og sin gode økonomi til å gi barna god utdanning. I «Dyret i Hagjen» er fokuset litt annerledes:

Det var ein mann som hadde tri døttar. Den yngste var både godvis og ven; men dei tvo eldste var våklege. Og vondvise var dei der til, og var so ratlege med henne som dei kunde. Kom der friarar, du vil segja, so hadde dei henne av vegen allstødt, so ingjen fekk set henne: di vart dei feste, dei, baae tvo: men ho gjekk ufest – der kunde ingjen feste den dei inkje fekk set (Bø 1978:44).

Her informeres vi om søstrenes sjalusi ovenfor søsteren og hennes skjønnhet, og søstrenes dårlige oppførsel ovenfor Belle i møte med friere. Ekteskap er altså her et motiv.

Hvor eventyret har vandret fra og hvor det startet er det vanskelig å si da det rett og slett har vandret fra muntlighet til skrift, og fra skrift til ny versjon av skrift og

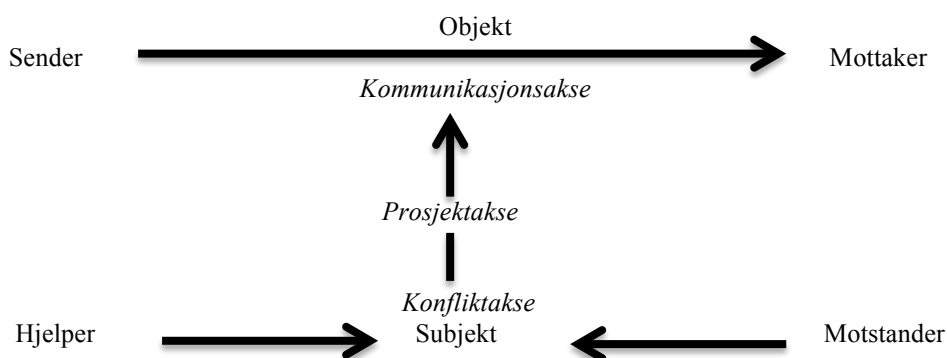
fra person til person, men eventyret som Johannes Skar skrev ned på seterdal på 1800-tallet og kalte «Dyret i hagjen» er kategorisert som en av våre varianter av «Østenfor sol og vestenfor måne» med navnet AT 425. Hvis man tenker seg til at Johannes Skar skrev eventyret ned mens den 97 år gamle kvinnen satt og fortalte kan det tenkes at skildringer og unødvendige detaljer ikke ble skrevet ned, og at Skar valgte å fokusere på å kapre de viktigste momentene i eventyret samt tilpasse det til dets norske og danske publikum i bondesamfunnet, noe som har gjort at «Dyret i hagjen» er et mye mindre kompleks og handlingsskildrende eventyr enn det «La Belle et la Bête» er.

5.0 Handlungsdyktig subjekt?

Jeg skal undersøke hvordan jenta kan bli sett på som et aktivt, handlende subjekt i motsetning til eventyrene hvor jenta ofte er objekt eller et passivt subjekt som mangler handlingsdyktighet og heltetittel. I AT 425 «Østenfor sol og vestenfor måne» og det franske eventyret «La Belle et la Bête» er jenta selv helten i eventyret i motsetning til de typisk klassiske eventyrene som inneholder en Askeladden-karakter som må redde en prinsesse som vi gjerne finner i for eksempel Asbjørnsen og Moe sine eventyr. Hvordan vi kan analysere og finne frem til dette skal jeg gjøre ved å ta i bruk Greimas aktantmodell.

5.1 Greimas aktantmodell

Språkforskeren Agirdas Julie Greimas har laget en modell som man kan bruke for å analysere strukturen i eventyret ut i fra ulike aktanter og/eller aktører, som altså er hans navn på de ulike figurene i eventyret. En slik modell ser sånn ut:

Sender, objekt, mottaker, hjelper, subjekt og motstander er de ulike aktantene vi har å gjøre med. Sender (setter i gang et oppdrag eller et ønske), objekt (premien, personen man søker som for eksempel ei prinsesse), mottaker (de som gjennomfører oppdrag og vinner objekt, som for eksempel prinsessa), hjelper (subjektet møter på veien til oppdrag og får hjelp av), subjekt (hovedrollen, helten, som har fått et oppdrag som må løses) og motstander (de som forsøker å stoppe subjekt fra å vinne objektet eller få til oppdraget) er alle viktige for den helhetlige eventyrstrukturen (Solberg 2007:34).

I mellom objekt og subjekt ser vi tre akser. Konfliktakse introduserer oss til en konflikt eller et oppdrag som må løses. Subjektet må via prosjektaksen gjennomføre og løse ulike utfordringer og oppdrag på veien. Denne aksen avgjør subjektet og objektet, da denne sier noe om hvem som har et oppdrag, og dette er alltid subjektet. Til slutten lykkes subjektet og belønningen subjektet får skjer via en kommunikasjon eventuelt en overføring av objektet (Solberg 2007:34).

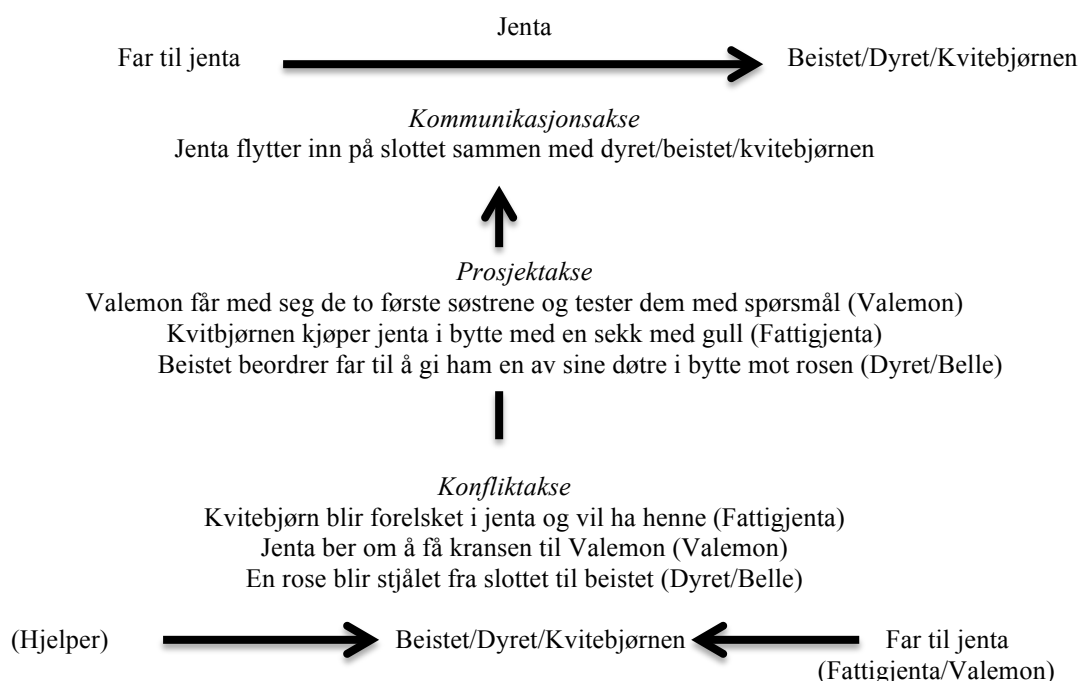
Alt dette vil være svært hjelpsomt når vi nå skal begrunne hvordan vårt subjekt, altså jenta i AT 425 og «La Belle et la Bête» kan fungere som et handlingssterkt, aktivt subjekt og en helt i vårt eventyr. Det kan også være interessant å nevne at jenta fyller mer enn én aktant i modellen, noe vi skal se på nedenfor. Jeg skal begrunne hvordan jenta, som til slutt ender opp med å bryte forbannelsen og/eller redde prinsen fra en vond skjebne (gifte seg med ei trollkjerring eller døden), er det handlende individet som vi følger på sin reise, og dermed fungerer som helten i eventyret.

5.2 Vårt eventyr inn i Greimas aktantmodell

I dette avsnittet skal jeg analysere subjektet (Belle/jenta) og de andre figurene fra eventyret inn i Greimas aktantmodell, og dermed vise hvordan og hvorfor hun blir sett på som vårt handlende subjekt og en helt i eventyret.

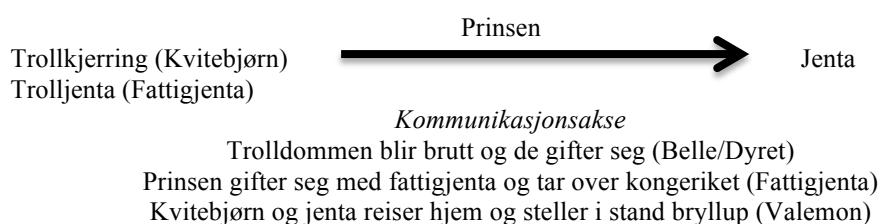
I «La Belle et la Bête» (markert «Belle») og «Dyret i hagjen» (markert «Dyret») er handling og karakterene så like at jeg derfor analyserer aktantene på samme måte i de to. «Kvitebjørn Kong Valemon» (markert «Valemon») og «Kvitbjørnen og fattigjenta» (markert «Fattigjenta») henger også tettere sammen med hverandre enn de to andre, men har flere ulikheter i detaljer som vi kan se i modellen. Der aktantene er like i alle fire varianter har jeg ikke skrevet noe i parentes.

I den første modellen skal jeg vise til hvordan jenta i første del av eventyret fungerer som objektet i eventyret. Modellen ser slik ut:

I denne modellen er det jenta som er objektet og belønningen, og prinsen i dyreskikkelse er subjektet. Som du ser er «hjelpere» og «mostander» ikke fylt inn i «Dyret i hagjen» og «La Belle et la Bête» da disse to aktantene ikke kan fylles inn. Beistet får ikke noe hjelp i å kapre jenta da han rett og slett beordrer/tvinger far til å gi ham henne. Det er dessuten ingen som klarer eller forsøker å stoppe beistet i å kapre henne. Derfor er disse to tomme. Konklusjon til denne modellen er at beistet/dyret/kvitebjørnen har som prosjekt å få jenta, noe han også klarer.

Så skjer det en spennende endring i handling, hvor jenta går fra å være objekt til å fylle aktantrollen som subjekt, og prinsen blir objektet. Jentas prosjekt er å vinne tilbake sin prins. Modellen ser da slik ut:

rollen som objekt er det kvitbjørnen eller beistet som er subjektet, og da også mottaker av henne, hvor hennes far gjerne er sender, men dette er kun en liten bit av eventyret før handlingen snur. Man kan si at vendepunktet er når jenta tar over rollen som subjekt.

I de typiske eventyrene finner vi ofte eksempler på kongen (sender) som lover ut prinsessa (objekt) og halve riket for de som kan gjøre ditt og datt. Askeladden er en typisk figur vi kjenner godt og som ofte er det han som vinner prinsessa som subjekt og mottaker. Vårt eventyr kan til å begynne med se ut som et slikt typisk og vanlig eventyr, hvor en forhekset prins kommer for å vinne eller få jenta. Det som er spennende her er hvordan rollene i eventyret plutselig bytter plass i aktantmodellen og at jenta går fra å være objekt til plutselig trå inn i rollen som subjekt og mottaker. Prinsen, altså den mannlige og kanskje også den som gjerne er den som vanligvis redder prinsessa eller jenta, er i dette eventyret objektet. Rollene kan kanskje sies å være byttet om på i motsetning til det typiske. Jenta/Belle er i våre varianter en modig karakter som må ta saken i egne hender, og vokser altså ut fra sin rolle som objekt og inn i subjekt og helterollen. Vi har altså å gjøre med et handlende og aktivt subjekt.

Karakteren Belle finnes i flere varianter i verden, både som Belle i Disneys variant i spillefilm, tegnefilm og billedbok, eller som karakter i serier og filmer. Hun er en spennende og interessant karakter, da hun kanskje skiller seg litt fra de typiske jomfruene i nød vi kjenner fra mange eventyr, som Snehvit og Tornerose. Hun er vakker, noe som gjør henne til et naturlig objekt for ekteskap, men også modig og sterk i sin rolle som subjekt. Dette gjør henne en smule mer handlingsdyktig enn typisk. Hun kan sammenlignes som en kvinnelig versjon av Askeladden ved at hun er ung og ved at de rundt ikke har så stor tro på henne, noe hun motbeviser ved å mestre de utfordringene hun møter. Dermed blir man altså å heie på henne. Eksempel på dette har vi i «Kvitbjørn Kong Valemon» da faren velger å sende de to eldre søstrene før han gir slipp på den yngste: «Så sendte han den eldste datteren og henne tok kvitbjørnen på ryggen og fór av sted med [...] ”Ja, så er du ikke den rette,” sa kvitbjørnen og jaget henne hjem igjen» (Asbjørnsen og Moe 2016: 351).

Kvitbjørnen tester søstrene med spørsmål og klarer altså ved disse spørsmålene å skille hvem som er den rette og ikke. Han har allerede valgt ut visse kvaliteter i sin kommende fru. Faren til jenta må til slutt gi den yngste datteren i fra seg og håpe på det beste. Man kan kanskje sammenligne de to eldre søstrene til jenta med vår kjente figurer Per og Pål, som i fleste eventyr dukker opp som Askeladdens

to eldre brødre. I de typiske eventyrene med disse tre figurene finner vi det ofte slik at Per og Pål reiser ut for å prøve et oppdrag først, men at det likevel er Askeladden som til slutt gjennomfører og klarer oppgaven. Slik er det også med jenta i dette eventyret, da det er hun som svarer tilfredsstillende på spørsmålene som Valemon stiller henne, og dermed er den rette: ”[...] så spurte han henne, som han hadde spurt de andre, om hun hadde sittet mjukere og sett klarer. ”Nei aldri,” sa hun. ”Ja, du er den rette,” sa han» (Asbjørnsen og Moe 2016: 351).

6.0 Hva vil eventyret oss?

6.1 Symbolikk

Når det kommer til symbolikken i dette eventyret er det sikkert mange faktorer man kan ta tak i, analysere og argumentere for. Solberg fremmer et godt poeng ved å påstå at jentas overrekkelse fra far til beist kan bli sett på som en symbolsk handling på det å gå fra å være barn til voksen. Jenta må forlate mor og far og bli med denne fremmede skikkelsen og starte et nytt liv med en ektemann, som da i dette tilfelle er et beist/dyr. Dette kan være et symbolsk bilde på hvordan unge piker en dag må legge trygghet og det kjente bak seg for å møte voksenlivet og det ukjente som ligger foran, her prinsen/kvitbjørnen (Solberg 2007: 74).

6.2 Tematikk

Tema for dette eventyret kan være mange, og for å ramse opp noen kan vi si at ekte kjærlighet, mot, det gode mot det onde, og det å kjempe for det man vil ha og hardt arbeid kan være noen tema felles for alle variantene. Eventyret fremmer dessuten god moral og gode verdier ved at det gode vinner til slutt. Det viser til en motsetning mellom sanne og falske verdier, samt hvordan de gode får en lykkelig slutt mens de egoistiske eller onde får som fortjent for sine handlinger (Solberg 2007:73).

7.0 Konklusjon og avslutning

7.1 Konklusjon

Min problemstilling gikk ut på å undersøke hvordan jenta i eventyret ble fremstilt som et aktivt, handlende subjekt. Jeg så jeg det relevant først å innføre i AT-systemet, og videre peke ut kvaliteter som kunne plassere vårt eventyr inn under kategorien «undereventyr». Jeg har gjennom et kort handlingsreferat og sammenligning mellom de ulike variantene sett på hvordan variantene i helhet har samme motiv, men at detaljer og innhold skiller dem. Videre fant jeg ut at Asbjørnsen og Moe sine varianter er mer skildrende, og at detaljer om jentas karakter (og andre) blir skildret mer i deres varianter enn i enkelte av de kortere variantene. Videre viste jeg eksempler på hvordan «La Belle et la Bête» har blitt både muntlig og skriftlig overlevert, og hvordan dette kan ha mye å gjøre med forskjellene i variantene. Vi så at i den franske varianten var status og rikdom motiv, mens i «Dyret i hagjen» var ekteskap motiv. Videre tok jeg for meg greimas aktantmodell og viste hvordan jenta og beistet fylte hver sin aktant i hver sin halvdel av eventyret. I første halvdel av eventyret er jenta objekt og beistet subjekt, og i andre halvdel skjer et rollebytte hvor jenta blir subjektet og beistet blir til objekt. Dette er med å avgjøre at jenta fungerer som et aktivt, handlende subjekt og svarer dermed på min problemstilling. Til slutt sa jeg meg enig i Solbergs poeng om at beistet kan fungere som symbolet på den fremmede, ukjente framtiden til ei ung jente som må forlate familie og bli gift, og deretter gå inn i voksenlivet.

7.2 Når skjønnhet møter vett

Belle er en karakter mange av oss kanskje kjenner. Hun er en skjønnhet kombinert med sunn fornuft. Eventyret om jenta som forelsker seg i et beist er et eventyr som fortsatt blir brukt til film og underholdning i dag, tross at eventyret sannsynligvis har opphav fra 1700/1800-tallet. I 2017 kom det ny spillefilm av eventyret, og i serien «*Once Upon A Time*» dukker hun opp med de samme trekkene vi kjenner igjen: vakker og klok, og med en evne til å se forbi det ytre og forelske seg i et beist tross hans grufulle utseende.

Så hva er det egentlig som gjør at dette eventyret fortsatt er interessant den dag i dag? De siste årene kan det fort se ut til at media har valgt en mer feministisk vei i forhold til filmer og serier for barn og unge, og mange kan virke som om de er

inspirert fra kjente eventyr. Vi som vokste opp på tidlig 90-tallet eller før husker kanskje at eventyrene, og kanskje spesielt de som inneholdt prinsesser og prinser, handlet om en prinsesse i nød som måtte reddes av en prins. Senere har det utviklet seg nye retninger av dette konseptet via Disneys versjoner spesielt, som er svært populære i dag. Snehvit og Tornerose har blitt byttet ut med sterke, handlingsdyktige kvinner som «Rapunzel» fra filmen «*Tangled*», «Anna» og «Elsa» fra den populære barnefilmen «*Frozen*» og kanskje den nyeste og mest aktuelle i dag, «*Vaiana*». Jentene i disse filmene er selv heltene og subjektene, og til tross for at de får hjelp på veien, er det dem som til slutt trer inn i helterollen og redder dagen.

Samfunnet ser ut til å ønske mer av disse sterke og selvstendige kvinnene. Fortellingene får sin funksjon som en feministisk oppmuntring, og prinsessene viser til hvordan kvinner, slik som menn, også er i stand til å være helter. «Skjønnheten og udyret» er et av de eldre eventyrene, og feminisme var altså synlig allerede da. Det er kanskje modig av meg å våge å si at jeg tror mange av filmene og seriene i tiden etterpå har latt seg inspirere av «Belle» sine karaktertrekk som en sterk, selvstendig og handlingsdyktig helt. Kanskje har dette eventyret vært med og banet vei for kommende sterke kvinneroller?

Det kunne vært interessant å undersøke eventyrets historiske kontekst ved å trekke ut kvaliteter som sier noe om tiden eventyret mest sannsynlig ble samlet inn og skrevet ned, og kanskje spesielt med fokus på feminisme. Da kunne en undersøkelse på om jenta var en karakter som fylte sin rolle som kvinne, eller om hun brøt med datidens kvinnerolle og deres posisjon vært interessant å undersøke. Dette kunne man undersøkt med fokus på jentas karaktertrekk og videre knyttet dette opp mot kvinnens rolle og ønskelige kvaliteter på den tiden, og kanskje drøftet om dette har hatt noe å si på hvordan jenta har blitt fremstilt i de ulike variantene.

Litteraturliste

Hodne, Ø. (1984) *The Types of the Norwegian Folktale*. Oslo: Universitetsforlaget.

Solberg, O. (2007) *Inn i eventyret. Norsk og europeisk forteljekunst*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Solberg, O. (1999). Norsk folkediktning. Litteraturhistoriske linjer og tematiske perspektiv. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Asbjørnsen & Moe. (2016). *Norske folkeeventyr. Kvitebjørn Kong Valemon*. Oslo: Forlaget Viktoria.

Bø, O. (red.). (1978) *Norsk eventyrbibliotek band 9. Dyret i hagjen. Eventyr frå Agder*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Beaumont, M.L.P. (2014). *Beauty and the beast*. Kim Pickett and The Hockliffe Project. Hentet fra: <http://www.gutenberg.org/files/7074/7074-h/7074-h.htm>

Kvitebjørnen og fattigjenta. (u.å.). Universitetet i Oslo: Norsk folkeminnnesamling. Institutt for kulturstudier og orientalske språk. Hentet fra https://www2.hf.uio.no/eventyr_og_sagn/index.php?id=%2052440 2. Desember. 2018.

